

שלוש מלכות הנזכרות בתלמוד

מרדכי צבי לוי

"בשעה שנשמד שלישי מעמנו", אמר יצחק באשכּי-זינגר, "אסור לנו לקפח את זכויותיהן של מחצית שארית הפליטה וחס ושלום לגרום לנשירתן מהיהדות". הסופר האידי התכוון לאשה היהודית ומקומה בתנועת השיחרור והשוויון הכללית בשנים האחרונות נכתבו הרבה מאמרים בעד ונגד רעיון השוויון, מהם קולעים ומהם צולעים.

מאמר חשוב על נושא זה הופיע לפני שלש שנים ברבעון "מסורת" (Tradition). שמופיע מטעם הרבנים שנסמכו על ידי ישיבה אוניברסיטה. מחבר המאמר, הרב פרופ. דוד בלייך, דן בשאלה: האם מותר לוועדי בתי כנסיות אורתודוקסיים לקבל נשים כחברות? אחרי שקלא-וטריו ארוכה ומעניינת, נוטה הרב בלייך לצד האוסרים, בעיקר על סמך פסק-דינו של הרמב"ם (הלכות מלכים א, ה): "אין מעמידין אשה במלכות שנאמר (שום תשים) עליך מלך (דברים יז, טו) ולא מלכה. וכן כל משימות (=מישרות) שאתה משים לא יהו אלא מקרב אחיך".

מקוצר המצע וצמצום הנושא לא ניכנס כאן לעובי הקורה של הבעיות ההלכתיות וההשלכות המעשיות של עמדת "הנשר הגדול" כלפי מקומה של האשה ביהדות, אלא במקום זה נסתפק בסקירה היסטורית על שלש מלכות הנזכרות בתלמוד, שתים משלנו ואחת משלהם.

שלומציון

שלומציון, המלכה התלמודית הראשונה בזמן, הגיעה לשלטון בשעה גזרלית לעמנו. לרגל שנאת הפרושים לבעלה, אלכסנדר ינאי, בגלל נטייתו לצדוקים, פרצה מלחמת אחים איומה במדינה החשמונאית. בקרבות בין כוחות ינאי ובין חסידי הפרושים שנמשכו שש שנים נפלו משני הצדדים כחמישים אלף יהודים. לבסוף דיכא ינאי את הפרושים המורדים באכזריות נוראה.

התלמוד מספר בנוגע לפרשה האומללה הזאת (קידושין מו, א), שינאי הרג כמה מחכמי ישראל, אבל גדולי תורה אחדים, כגון ר' יהושע בן פרחיה ור' שמעון בן שטח (אחיה של שלומציון) ניצלו בברחם מן הארץ.

כאשר חלה ינאי וקרבו קיצו פחדה שלומציון שהפרושים ותומכיהם יתנקמו בה ובשני בניה אחרי מותו. בעצת בעלה הגוסס או בפיקחותה היא, הצליחה המלכה החדשה לרכוש את אהדת הפרושים והעם היהודי. למרות גילה הקשיש (היא היתה בת ששים ושלוש), השכילה המלכה היהודיה "להחזיק בידה את השלטון וזכתה לתהילת מושלת ביראת אלקים. היא נזהרה מאד בחוקי מסורת האבות והרחיקה מן השררה הבוטטים במצוות הקדושות"¹.

1. יוסיפוס, מלחמת היהודים, תרגום י.ג. שמחוני, א, ה, א.

הודות לשלומציון, חזרו לארצם אחיה שמעון בן שטח ומנהיגים פרושיים אחרים. בעזרת המלכה החזיר ר' שמעון את עטרת התורה ליושנה (קידושין סו, א) ולכן מאד גדולה תרומתה לקיומה של היהדות המסורתית.

שלומציון המלכה הצטיינה גם כן במדיניות־חוץ שניהלה בחריצות ובתבונה. היא הכפילה את מספר החיילים בצבא היהודי והאדירה את כח המנע של הצבא "עד שהפילה פחד על השליטים מסביב, וקיימה את העם בשלום ובשלחה כל ימי שלטונה"². נוסף לשיפור המצב הרוחני והביטחוני של ממשלת יהודה בזמנה, נהגו אזרחי הארץ מכלכלה משגשגת. חז"ל מתארים את תקופת שלומציון כפוריה ופורחת: "בימי שמעון בן שטח (ובימי שלומציון) ירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות עד שנעשו חיטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדירי זהב"³.

על אף הדבר שיוסיפוס, כנראה לפי איזה מקור אנטי פרושי, האשים את שלומציון בתאוות־שלטון בלתי־מוגבלת, הוכרח להודות שהיא היתה בעלת כשרונות רבים ו"שהיא היתה אשה אשר לא היתה בה כלום מחולשת (בנות) מינה!"⁴

הילני המלכה

הילני המלכה היתה אשת מונבו, מלך חדייב (Adiabene), ממשלה שישבה על הגבול בין מלכות רומי ומלכות פרסיה, המתחרה של רומי. בגלל זה היתה לחדייב ערך אסטרטגי רב. לא רחוק מחדייב שכנה נציבין, עיר מרובת יהודים ומקומו של ר' יהודה בן בתירא. לדרומה של חדייב הקימו האחים הגבורים, חנילאי וחסנאי, מדינה יהודית עצמאית שהתקיימה 15 שנים (מירס 20 עד 35 לספירה).

על ידי השידולים של יהודי רבי־השפעה דתית כנראה, ששיכנע אותה באמיתות דתו, נתגיירה הילני וגם השפיעה על בעלה להתקרב ליהדות. בנה איזאטוס, שמלך אחרי מות אביו, התייחד גם הוא, ולמרות תגובת שריו השלילית, נימול.

הדים למאורעות אלו נמצאים במדרש (ב"ר מו, י): "מעשה במונבו המלך ובזוטוס בנו... שהיו יושבין וקורין ספר בראשית כיון שהגיעו לפסוק זה: ונמלתם את בשר ערלתכם (בר' יז, יא) הפך זה פניו לכותל והתחיל בוכה וזה הפך פניו לכותל והתחיל בוכה. הלכו שניהם ונימולו".

הילני המלכה היתה מאד אדוקה והחליטה שחובה עליה לעלות לירושלים ולתרום קרבנות למקדש. היא הגיעה ארצה בשנת בצורת קשה, בזמן שסבלו הרבה יהודים מחרפת רעב. המלכה הנריכה וגם בנה מונבו השני תרמו לנצרכים ביד רחבה וקנו לחם במצרים ותאנים בקפריסין לחלק לעניים⁵. מעשה צדקה זה נזכר בתלמוד: "מעשה במונבו המלך שביזבו אוצרותיו ואוצרות אבותיו בשני בצורת"⁶.

2. שם.

3. תענית כג, עמ' א.

4. יוסיפוס, קדמוניות היהודים, תרגום א. שליט, יג, טו, ו.

5. קדמוניות, וראה יוסף קלוזנר: היסטוריה של הבית השני, כרך ה' עמ' 45.

6. ב"ב יא, עמ' א.

המלכה הגיורת הביאה לירושלים אחר כך את חמשת נכדיה, שבנה המלך שלחם שמה "כדי שילמדו שם את לשון אבותינו ואת תורתנו"⁷. חז"ל הכיר בנאמנותה לדתנו כשאמרו עליה: "כל מעשיה לא עשתה אלא על פי חכמים"⁸. נוסף לזה שיבחו אותה ש"בניה" היו תלמידי חכמים. הילני תרמה למקדש כמה דברי ערך, ביניהם נברשת של זהב וגם טבלה של זהב, שפרשת סוטה כתובה עליה⁹.

התגירותו של איזאטוס לא מצא חן בעיני כמה משריו ובני עמו. פרצה מרידה גדו ומתנגדיו אפילו פנו לעזרת מלך ערב ולמלך פרתייה להפילו מכסאו. אבל אחרי מלחמות קשות, שבהן הראה אומץ ותושיה, הצליח איזאטוס להחזיק מעמד. תיאור מרגש של דאגת הילני לשלום בנה נמצא במשנה: "מעשה בהילני המלכה שהלך בנה למלחמה ואמרה אם יבוא בני מן המלחמה בשלום אהא נזירה שבע שנים"¹⁰.

לאחר שמלך איזאטוס עשרים וארבע שנים, נפטר. אמו, הילני, שחזרה לחדייב בינתיים, מתה זמן קצר אחריו. מונבז השני, שמלך, אחרי מות אחיו, מילא את צוואת אמו ואחיו ושלח את גופותיהם ארצה. שניהם נקברו ברוב פאר בקברים ששיקפו את מעמדם שהמלכה הכינה בעת שהותה בצפון ירושלים, במקום הידוע היום כ"קברות המלכים".

נכדי הילני היו לא רק תלמידי חכמים אלא גם כן קנאים יהודים, שהשתתפו במרד הגדול נגד רומי באופן פעיל. אחרי החורבן לקח טיטוס אחרים מהם לרומי כבני תערוכות.

זינוביה המלכה

המלכה זינוביה זכתה לתהילה בעולם הקלאסי עבור "יופיה", בינתה ומדותיה הטובות". בעלה אודינת בן נצור (בתלמוד: בן נצר) היה המושל הערבי של תדמור, נָה חשוב בין סוריה ובין בבל.

אודינת עלה לגדולה במאה השלישית, בשעה ששתי קיסריות אדירות, רומי ופרס התנגשו. השליט הערבי הקים צבא עצום שהצליח להביס את חילו של שבור מלך פרס וככה הגדיל את גבולות ממשלתו העצמאית. נצחונותיו המזהירים של המושל השמי עוררו תקוות משיחיות בקרב יהודי המזרח. שחלמו על החזרת ירושלים לידם על ידי התדמורים. — ואולי יתנו להם התדמורים לבנות מחדש את בית המקדש החרב!

אבל חיש מהר נתאכזבו היהודים, כפרט כשראו שאודינת התקרב לרומאים, שהעניקו לו את התואר הנכבד של דוכס. אחרי בגידה זו ועזרתו למלכות הרשעה של רומא (עשיו) נהפכה הערצתם לו לשנאה עמוקה. רב יוחנן, גדול הדור, הכריז: "אשרי מי שהוא רואה במפלתה של תרמוד (תדמור)"¹⁰ וחכמים אחרים אמרו שעתידיים היהודים לחוג יום טוב כאשר תדמור תיחרב.

7. קדמוניות, כ, ג, ד.

8. סוכה עמ' ב, ב.

9. יומא, ירושלמי, פרק ג, הלכה ח.

10. נזיר, ירושלמי, פרק ג, סוף הלכה ו.

כנראה, הרגיש אודינת באיבת היהודים. מסופר בתלמוד שהוא שם כמה רבנים בבית הסוהר. אבל אחרי שאודינת נרצח, שיחררה אותם אשתו זינוביה, שחיבבה את היהודים¹¹.

בניגוד לבעלה, אהדה זינוביה את היהודים וקירבם וגם כן שוחחה עמהם על עניני דתם. המלכה העניקה להם זכויות שונות, כגון חידוש זכות-מקלט של בית-כנסת במצרים התחתונה, שבוטלה. המלכה עוררה את התנגדותו הנמרצת של אורליאנוס מלך רומא, שגמר אומר לשים קץ לשאיפותיה הגדולות. אחרי קרבות קשים, הובסו צבאותיה זינוביה ובניה נישבו ותדמור (כדברי התלמוד) נלכדה. אבל הרומאים הכירו בעוז רוחה של המלכה הגבורה, ואחרי שהציגו אותה לקהל הרומי בתהלכות נצחון, נתנו לה כאות הוקרתם ווילה מפוארת וקיצבה הגונה עד סוף ימיה¹².

---

11. תרומות, ירושלמי, פרק ח, סוף הלכה ד.

12. ראה: Oxford Classical Dictionary, 1970, pp. 1143=44.